

**ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОТИПРАВНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ**

**TO THE QUESTION OF THE CONCEPT AND ESSENCE OF OFFENSES
RELATED TO THE ILLEGAL USE OF ELECTRICITY**

Дедов Є.В.,

*начальник відділу контролю за додержанням ліцензійних умов
та нормування у сфері поводження з відходами
Міністерства екології та природних ресурсів України*

Статтю присвячено питанням відповідності законодавчого закріплення викрадення електричної енергії сутності діяння, пов'язаного з протиправним її використанням, та з'ясуванню необхідності існування окремого складу злочину щодо цього діяння. Визначено підстави криміналізації злочинних діянь загалом та обґрунтовано фактори, які впливають на криміналізацію протиправного використання електричної енергії, ключовим із яких є суспільна небезпечність такого діяння. На основі чого робиться висновок про необхідність існування окремого складу злочину та удосконалення кримінального законодавства щодо викрадення електричної енергії шляхом переходу до протиправного її використання, що більше відповідає сучасним правовідносинам у цій сфері.

Ключові слова: електрична енергія, викрадення електричної енергії, протиправне використання, фактори криміналізації протиправного використання електричної енергії.

Статья посвящена вопросам соответствия законодательного закрепления хищения электрической энергии сущности деяния, связанного с противоправным ее использованием, и выяснению необходимости существования отдельного состава преступления по данному деянию. Определены основания криминализации преступных деяний в целом и обоснованы факторы, влияющие на криминализацию противоправного использования электрической энергии, ключевым из которых является общественная опасность данного деяния. На основе чего делается вывод о необходимости существования отдельного состава преступления и совершенствование уголовного законодательства о похищении электрической энергии путем перехода к противоправному ее использованию, что больше соответствует современным правоотношениям в данной сфере.

Ключевые слова: электрическая энергия, хищения электрической энергии, противоправное использование, факторы криминализации противоправного использования электрической энергии.

The article deals with compliance with the law on kidnapping electricity nature of the act relating to unlawful use and clarification of the need to have a separate part of an offense against this act. It defines the base criminalization of criminal acts in general and reasonable factors affecting the criminalization of illegal use of electricity, the key of which is a public danger of the act. On what basis it is concluded that the need for an individual of a crime and improve the criminal law of theft of electricity by switching to the unlawful use it with more modern legal relations in this area.

Key words: electricity, theft of electricity, misuse, factors criminalization of illegal use of electricity.

Постановка проблеми. Сучасний світ, що динамічно розвивається, потребує все більшої кількості енергоресурсів, вартість та цінність яких для суспільства невіддільно зростає. Вказаними ресурсами є насамперед такі енергомісткі сполуки природного походження, як газ, нафта, вугілля, а також такий ресурс, як електрична енергія, який знайшов найбільше поширення та широко виробляється практично у всіх державах.

Правове регулювання питань споживання електричної енергії являє собою певну складність, пов'язану з неоднозначністю визначення цієї категорії та її належності до майна, яке може бути предметом злочинного посягання. Це спонукає до більш детального аналізу законодавчих підходів у питаннях припинення правопорушень, передусім злочинних діянь, через відповідні норми чинного законодавства, які мають повною мірою враховувати специфіку електроенергії та способи, методи і підходи до її протизаконного використання для повноти охоплення такої категорії злочинних діянь та ефективної боротьби з ними.

Стан дослідження. Останнім часом питаннями дослідження правового регулювання електроенергетичної галузі займалися Г.І. Груба, О.І. Кьопль, С.С. Немченко, Р.С. Сергеев та інші науковці. У наукових працях піднімаються питання про особливий характер електричної енергії як товару та її матеріальні властивості у зв'язку із цим, а також пропонуються відповідні підходи до відповідальності за правопорушення у сфері електроенергетики. Водночас питань кримінальної відповідальності, пов'язаних із викраденням електроенергії та розслідування цієї категорії злочинів, торкалися такі науковці, як Н.О. Антонюк, С.А. Вельможний, Д.В. Каменський, Ю.В. Кириченко, В.М. Куц, Т.А. Чумаченко тощо.

Враховуючи зміст вказаних праць, доцільно звернути увагу на питання підстав розслідування та умов притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені у сфері викрадення електричної енергії, а також фактори, що на них впливають. Це дасть змогу більш глибоко та ґрунтовно з'ясувати поняття та сутність зазначеної категорії злочинів.

Мета та завдання статті полягають у з'ясуванні поняття та сутності протиправного використання електричної енергії для удосконалення кримінальної відповідальності за його вчинення та обґрунтуванні необхідності існування окремого складу злочину щодо такого діяння.

Вклад основного матеріалу. Для суспільства та держави, актуальними є питання, що стосуються протидії злочинності, та чинники які зумовлюють використання кримінально-правових засобів. У доктрині наук кримінального напрямку є ряд обставин (підстав, факторів, причин тощо) які впливають на визнання суспільно небезпечного діяння злочинном, пов'язаних з теоріями криміналізації або декриміналізації [1, с. 14–15; 2, с. 75; 3, с. 110].

У кримінально-правовій доктрині існують декілька позицій щодо підстав або обставин, що зумовлюють криміналізацію тих чи інших діянь. На нашу думку, необхідно звернути увагу на погляди О.І. Коробєєва, який пропонує виділяти три групи підстав: 1) юридично-кримінологічні; 2) соціально-економічні; 3) соціально-психологічні [1, с. 210]. Такої класифікації обставин криміналізації дотримується також П.Л. Фріс, С.С. Мірошніченко й О.О. Титаренко, які серед найсуттєвіших обставин криміналізації вказують такі: суспільну небезпечність діяння, несприятливу динаміку певного виду суспільно небезпечних діянь, необхідність впливу за допомогою кримінально-правових заходів; засудження суспільством діяння, що оголошується злочинном, наявність можливостей системи кримінальної юстиції для реалізації кримінально-правової охорони [4, с. 258; 5, с. 54–55].

Дещо інша думка у В.В. Кузнєцова, який рушійною силою вдосконалення кримінального законодавства вважає міжнародно-правовий, конституційно-правовий, судовий, економічний, політичний, кримінологічний, соціально-правовий і нормативний фактори [6, с. 37–38].

Деякі автори, зокрема, Г.А. Злобін, принципи криміналізації поділяються на соціальні та соціально-психологічні, системно-правові та кримінально-правові [2, с. 74]. Д.О. Балобанова до підстав кримінально-правової заборони зараховує: 1) суспільну небезпеку; 2) типовість і достатню поширеність антигромадської поведінки; 3) динаміку суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. Окремо вона виділяє групу соціально-психологічних підстав криміналізації: рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції [7, с. 117–119].

Проте ми підтримуємо думки тих криміналістів, які вважають суспільну небезпечність діяння (поведінки) єдиною підставою криміналізації діяння [8, с. 18; 9, с. 58]. Так, слушним є погляд А.Н. Трай-

ніна, що суспільна небезпечність є системною ознакою всього складу злочину, тому вона нібито «забарвлює» об'єктивні і суб'єктивні його елементи [10, с. 112–113].

Враховуючи таке розмаїття поглядів, варто сформулювати власне бачення чинників (факторів) криміналізації викрадення електричної енергії.

Насамперед варто цілком погодитися з висловленою позицією А.Н. Трайніна [10, с. 112–113]. Дійсно, саме суспільна небезпека багато в чому формує сприйняття діяння як злочинного, адже в разі, якщо така небезпека незначна або відсутня майже повністю, криміналізація діяння є непотрібною, або навіть шкідливою – іде в розріз із суспільними цінностями.

Водночас не слід применшувати ролі інших факторів, які теж мають значний вплив на криміналізацію. Для їх класифікації можна скористатися думкою О.І. Коробєєва, який виокремлює юридико-кримінологічні, соціально-економічні та соціально-психологічні підстави криміналізації [1, с. 210], які можна доповнити також історичними підставами.

Юридично-кримінологічні підстави визначають насамперед юридичну можливість та доцільність визнання того чи іншого суспільно-небезпечного діяння. У цьому плані питання викрадення електроенергії повною мірою відповідає вищевказаним критеріям: 1) правові основи регулюються Законом України «Про електроенергетику» [11] та іншими галузевими актами; 2) створена та функціонує належна система контролю, обліку та нагляду в цій сфері; 3) у правовому полі загалом та кримінальному зокрема відсутні перепони для віднесення такого виду діяння до кримінально-караних.

Історичні фактори криміналізації проявляються в сучасному стані розвитку суспільства, у тому числі технологічному, що обумовлений повсякденним використанням електричної енергії і відповідним досвідом протидії її незаконному використанню як на національному, так і міжнародному рівнях, у результаті чого виникла необхідність щодо посилення відповідальності за такі діяння.

В аспекті викрадення електроенергії соціально-економічні фактори проявляються особливо гостро, так як, з одного боку, електроенергія є товаром, що продається та має свого власника і відповідну ціну, а з іншого – вона багато в чому невіддільна від існування сучасного суспільства.

Соціально-психологічні підстави криміналізації мають свій прояв у системі суспільних відносин, які склалися в ньому і є загальноприйнятними. В українському суспільстві щодо цього виділяються такі фактори, як неприйнятність заволодіння чужим майном, незаконність збагачення за рахунок викрадень, необхідність протидії посяганням на власність інших осіб. Разом із цим існує також деформація суспільної свідомості: толерантне відношення до викрадень майна держави та суб'єктів господарювання на відміну від незаконного заволодіння майном громадян.

Зокрема, викрадення електричної енергії також перебуває під впливом вказаної деформованої сус-

пільної свідомості. Так, загалом члени суспільства розуміють неправильність і протиправність викрадення електроенергії, проте відносяться до цього з набагато більшою долею розуміння та терпимості, ніж до крадіжки майна, наприклад, членів суспільства як таємним, так і відкритим способом. Таким чином, наявність кримінального покарання, у тому числі наявність судимості, є тим фактором, який утримує більшість громадян від вчинення таких діянь.

Повертаючись до суспільної небезпечності як основного фактору криміналізації, потрібно відмітити, що у випадку електроенергії законодавець йшов від зворотного: спочатку створив систему регулювання енергетики, а вже потім ввів кримінальну відповідальність за її викрадення. Водночас у питаннях суспільного ставлення, з урахуванням окресленої деформації суспільної свідомості, законодавець ішов практично всупереч думці, яка склалася в суспільстві, зокрема і в аспектах неконтрольованого використання електроенергії населенням.

Таким чином, на питання криміналізації викрадення електричної енергії впливає ціла низка факторів, серед яких юридично-кримінологічні (наявність належного правового регулювання електроенергетики, функціонування системи контролю за нею з функцією виявлення порушників, відсутність правових перепон для криміналізації діяння), історичні фактори (повсюдність використання та наявність історичних передумов і досвіду протидії як на національному, так і на міжнародному рівнях), соціально-економічні (товарний характер електроенергії, її важливість для існування суспільства в аспектах енергетичної безпеки, фінансових надходжень та соціальної складової), соціально-психологічні (загальна неприйнятність заволодіння чужим майном та разом із цим деформованість суспільної свідомості в аспекті викрадення електроенергії, у подоланні якої ключову роль відіграє саме кримінальна відповідальність за такі діяння). Основним фактором, який підсумовує та визначає потребу в кримінальній відповідальності за викрадення електроенергії, є суспільна небезпечність такого діяння, при цьому зазначені фактори виступають у якості його передумови, але визначальне значення, навіть всупереч окремим із них, належить саме йому.

Загалом нормою ч. 1 ст. 188¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначено, що кримінально-караним є викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи в будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди [12]. При цьому шкода визнається значною, якщо вона в сто та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

На думку С.А. Вельможного, електроенергія є товарною продукцією та в правовому значенні виступає майном, тому правопорушення в електроенергетиці зумовлюють встановлену законодавством

України цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність [13, с. 8]. У свою чергу Т.А. Чумаченко відзначає, що електричну та теплову енергію як предмет злочину, передбаченого ст. 188¹ КК України, не можна вважати майном, а названі види енергії є товаром (товарною продукцією), який відрізняється від інших товарів особливими споживчими якостями та фізико-технічними характеристиками. З урахуванням цього нею зроблений висновок про недоцільність визнання незаконного використання (споживання) електричної енергії діянням, пов'язаним із викраденням [14, с. 8–9].

Тобто зазначеним науковцем регламентується позиція, згідно з якою викрадення не охоплює всіх можливих способів та характеристик діянь, пов'язаних із незаконними використаннями електричної енергії. З такою позицією слід цілком погодитися, зважаючи на те, що викрадення, на думку переважної більшості науковців, являє собою незаконне заволодіння майном або правами на майно. Так, зокрема, вважають такі відомі науковці, як В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк [15, с. 543–544; 16, с. 486]. Вказані вчені акцентують увагу на тому, що предметом абсолютної більшості злочинів проти власності є майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

Спробуємо застосувати вказані ознаки до електричної енергії: 1) за фізичними характеристиками вона не може бути пошкоджена або знищена; 2) за економічними ознаками електроенергія безсумнівно має споживчу вартість та штучне походження; 3) юридичні ж її ознаки в аспекті належності іншим особам і чужий характер для винного є відносно формальними, так як перехід права власності фіксується в момент споживання, а при неспоживанні, без обліку чи договору такий факт загалом відсутній.

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що термін «викрадення» не може повною мірою охопити сутність діяння, пов'язаного з незаконним заволодінням електричною енергією, у тому числі через її безоплатне використання. Отже, слушною є пропозиція Т.А. Чумаченко щодо переформування змісту ст. 188¹ КК України шляхом надання їй нової назви у вигляді «незаконного використання електричної або теплової енергії» та включення незаконності дії через безоблікове споживання (без відповідного дозволу), самовільне підключення, втручання в роботу приладів обліку, технічних засобів передачі та розподілу енергії [14, с. 202].

Проте одразу слід зауважити, що існує також і думка Н.О. Антонюк [17, с. 40], яка вважає, що диспозиція ст. 188¹ КК України не відповідає теоретичним положенням науки кримінального права, оскільки диспозиція ст. 192 КК України повністю охоплює злочинні діяння щодо ухилення від оплати за споживання енергії. Натомість Ю.В. Кириченко зазначає, що виокремлення незаконного використання електроенергії в самостійний злочин є загалом соціально обумовленим рішенням [18, с. 9]. Аналогічно підходить до цього і його співавтор В.М. Куц [19, с. 52–53]. Деяко

відмінну, але подібну до вказаної, позицію обстоює і С.А. Вельможний [13, с. 8]. Отже, слід визнати необхідність незаконного використання електричної енергії як самостійного складу злочину, предмет якого полягає в посяганні на електроенергію, специфічними підходами до вчинення якого є незаконне підключення до електромереж, втручання в роботу приладів обліку тощо.

Висновки. Таким чином, ст. 1881 КК України потребує уточнення шляхом внесення таких змін і доповнень: 1) врахувати специфіку електроенергії як товарної продукції, а не майна, яке може підлягати викраденню, результатом чого повинно стати виключення терміну «викрадення» та заміна його

на термін «протизаконне використання»; 2) передбачити замість діянь у вигляді викрадення електричної енергії, конкретну сукупність протиправних кримінально-караних діянь, у тому числі шляхом безоблікового використання, самовільного підключення, втручання в роботу приладів обліку, технічних засобів постачання та розподілу електричної енергії тощо, що відображають сучасні способи, методи та форми вчинення цього виду злочинних діянь; 3) зберегти в існуючому зараз вигляді таку ознаку вказаного протиправного кримінально-караного діяння, як значна шкода, а також кваліфікований склад злочину щодо вчинення цього діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коробеев А.И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы : [монография] / А.И. Коробеев, А.В. Усс, Ю.В. Голик. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 238 с.
2. Злобин Г.А. Основания и принципы уголовного-правового запрета / Г.А. Злобин // Советское государство и право. – 1980. – № 1. – С. 70–77.
3. Кудрявцев В.Н. Основания уголовного-правового запрета: криминализация и декриминализация : [монография] / [В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, С.Г. Келина и др.]; отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
4. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : [монографія] / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
5. Мірошніченко С. Підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь / С. Мірошніченко, О. Титаренко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 3. – С. 51–57.
6. Кузнєцов В.В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права / В.В. Кузнєцов // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 12. – С. 37–39.
7. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д.О. Балобанова ; Одес. нац. юрид. академія. – О., 2007. – 208 с.
8. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права : [учеб. пособ.] / Ю.И. Ляпунов. – М. : ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – 117 с.
9. Тоболкин П.С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм : [монография] / П.С. Тоболкин. – Свердловск : Средне-Уральское книжное изд-во, 1983. – 176 с.
10. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
11. Про електроенергетику : Закон України Закон України від 16.10.1997 року, – 575/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97>.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року – 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
13. Вельможний С.А. Основи методики розслідування викрадень електроенергії шляхом її самовільного використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.А. Вельможний ; Харківський нац. універ. внутрішніх справ. – Х., 2009. – 17 с.
14. Чумаченко Т.А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 1881 КК України): кримінально-правова характеристика : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т.А. Чумаченко ; Київський нац. універ. ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 223 с.
15. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
17. Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди шляхом обману чи зловживання довірою : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.О. Антонюк ; Львівський нац. універ. ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 219 с.
18. Кириченко Ю.В. Кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю.В. Кириченко ; Дніпропетровський нац. універ. внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.
19. Куц В.М. Об'єкт незаконного використання електричної та теплової енергії / В.М. Куц, Ю.В. Кириченко // Вісник Національної академії прокуратури України наук. журнал. – 2008. – № 3. – С. 49–54.